

УДК 331.5:37.046.16

Чекушина Ю.В.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРАЦІ УКРАЇНИ

У даній статті аналізується потенціал системи вищої освіти України щодо поліпшення структури вітчизняного ринку праці, розробляються критерії оцінки конкурентоспроможності вузів щодо підготовки випускників вищої кваліфікації.

In given article the potential of system of higher education of Ukraine concerning improvement of structure of the domestic market of work is analyzed, criteria of an estimation of competitiveness of high schools on preparation of graduates of the top skills are developed.

Економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, позначені необхідністю формування в ній засад соціально-орієнтованої ринкової господарчої системи, основними ознаками якої є поєднання державних і ринкових механізмів, що здатні генерувати високі темпи економічного зростання та підвищення добробуту населення. Як свідчить досвід найбільш розвинутих ринкових економік, вирішення цих завдань можливе лише за рахунок високотехнологічної структури національної економіки та значної питомої ваги у структурі робочої сили інтелектуальних працівників – тих, що можуть обслуговувати дані високі технології.

Очевидно, що насичення ринку праці робочою силою, здатною до творчої та інтелектуальної праці в різних професійних сферах, можливе лише в разі збільшення у структурі працездатного населення частки осіб з вищою та середньо-спеціальною освітньою підготовкою. Тому заходи, спрямовані на поліпшення рівня кваліфікації працездатного населення нашої країни у комплексі зі скороченням частки некваліфікованої праці слід вважати одними з головних напрямів виходу економіки і суспільства загалом на нові рубежі.

Важливе місце в забезпеченні ринку праці інтелектуальним потенціалом належить вищим навчальним закладам. Це підкреслювалось, наприклад, на Всесвітній конференції з проблем розвитку вищої освіти, у матеріалах якої визначалася особлива роль вузівської системи для будь-якого суспільства щодо розв'язання завдань ХХІ ст., забезпечення своєї інтелектуальної незалежності, вироблення і просування знань, підготовки і формування відповідальних та освічених громадян і кваліфікованих спеціалістів, без яких неможливим є ні економічний, ні соціальний, ні культурний чи політичний прогрес будь-якої нації [1].

У вітчизняній економічній науці також розглядаються проблеми підвищення ефективності системи вищої освіти. Такі дослідники, як Ю. Гончаров, А. Касич, Т. Петрова, М. Долишній та інші підкреслюють роль вищої освіти та необхідність її реформування як необхідного елементу підвищення ефективності функціонування ринку праці України та суспільства у цілому.

Проте, незважаючи на наявність подібних теоретичних напрацювань у економічній думці України, досить багато питань практичного характеру, пов'язаних із розробкою та реалізацією дієвих заходів по реформуванню системи вищої освіти ще не знайшли достатнього висвітлення. Тому, метою даної статті є аналіз потенціалу вищої освіти України до поліпшення структури вітчизняного ринку праці та розробка критеріїв оцінки конкурентоспроможності вищів України щодо підготовки випускників вищої кваліфікації.

Практика розвинутих країн свідчить, що дедалі більша частина валової доданої вартості сьогодні формується в секторі економіки знань. Саме знання виступає вирішальним фактором у забезпеченні зростання продуктивності праці, причому не

просто набуття нових знань і навичок у процесі всієї трудової діяльності, а вміння творчо застосовувати їх, тобто в сутності створювати нові ноу-хау, здійснювати інтелектуальну працю. Дослідження, зокрема, свідчать, що 10% збільшення витрат на підвищення освітнього рівня працівників сприяє зростанню продуктивності праці на 8,6%, тимчасом таке саме збільшення інвестицій в обладнання дає зростання продуктивності праці лише на 3,4% [2].

Ось чому в багатьох країнах світу дбають про зростання частки ВВП на розвиток освіти. Ця турбота проявляється як на рівні держави, так і на рівні підприємства, організації тощо. При цьому враховують такі обставини як формування та функціонування ринку інтелектуальної праці відносно ринку освітніх послуг, а також невинне зростання інтелектуальної мобільності.

Тактичні зміни, що відбуваються в системі вищої освіти України, пов'язані з реальними процесами – диверсифікацією, інвестуванням людського капіталу, перетворенням вищої освіти на активного агента соціально-економічного розвитку.

Специфічною особливістю вищої освіти є те, що освіта першою приймає виклик часу і не може не відображати того, що відбувається у світі, а саме переорієнтацію у сфері суспільної свідомості як у змістовно-аксіологічному, так і у структурно-функціональному плані. Проте наша вища школа продовжує займатися трансляцією з покоління в покоління лише прагматичних досягнень конкретних наук і не використовує, як раніше, свій величезний виховний потенціал. Тобто в підготовці кадрів має місце стихійний, неструктурований процес. Його подолання дасть змогу формувати громадянську зрілість студентів, гідні ціннісні орієнтири. Подальша модернізація вищої освіти має забезпечити:

- повернення до високого рівня підготовки спеціалістів;
- збереження фундаментальності та підвищення рівня доступності вищої освіти, що і є гарантом забезпечення її конкурентоспроможності.

Водночас мають бути забезпечені пропорційність підготовки кадрів шкільною, професійно-технічною та вищою ланками освіти. Не менш важливим є створення адекватної сучасним умовам єдиної системи освіти, що охоплює початкову, базову середню, повну середню та вищу професійну освіту.

Надзвичайно важливим для української економіки є західний досвід більш повного використання значно зростлого професійного потенціалу співробітників, який веде до демократизації виробничих відносин. Поступово закріплюючись, цей процес стає однією з необхідних умов життєдіяльності бізнесу. На зміну жорсткому менеджменту, що потребує безумовного виконання наказів і поділяє виробничий колектив на керівників і підлеглих, поступово приходить демократичне «м'яке» управління працею, яке заохочує ініціативу і творчість.

У результаті таких виробничих відносин зростає розуміння більшістю працівників значення діяльності підприємства, зв'язків між робочими місцями та їхньої ролі в єдиному технологічному ланцюжку. В епоху масової творчості на ринку праці утверджується нова трудова мораль та інша, невідома в епоху тейлоризму, професійна поведінка. Серед українських робітників, особливо на підприємствах ОПК та галузей машинобудування, немало таких, які прагнуть до самостійних відповідальних рішень, пов'язаних з удосконаленням технології виробництва, охоче беруть участь у роботі з координації спільних зусиль колективу, висловлюють готовність брати на себе відповідальність за безперебійну роботу дорогого складного обладнання тощо.

Варто мати на увазі, що кожне робоче місце в машинобудівному комплексі України забезпечує додатково ще 9-10 робочих місць у суміжних галузях. Тому, реалізуючи пріоритетні програми розвитку наукомістких галузей – літакобудування, суднобудування,

машинобудування та ін. (всього 14 галузей, що охоплюють 530 державних підприємств та 257 наукових інститутів), ми значною мірою генеруємо створення високоінтелектуальних та високотехнологічних робочих місць.

Організаційною основою залучення індивідів до інноваційного процесу є мережевий принцип. Він дає змогу формувати транснаціональні інноваційні структури і забезпечує щільну взаємодію усіх учасників процесу – наукових лабораторій і виробничих цехів, маркетингових структур і конструкторських бюро, сфери ділових послуг, фінансових інституцій і споживачів. Мережевий принцип впровадження інноваційних процесів, що передбачає прямі та зворотні зв'язки, забезпечує синергетичний ефект, без якого інноваційний розвиток неможливий.

Якщо проаналізувати сучасний ринок праці України, то можна стверджувати про те, що реальна потреба у висококваліфікованих фахівцях значно вища, ніж їх пропозиція на ринку інтелектуальної праці, оскільки початковий рівень випускників вузів явно недостатній потребам роботодавців ринку інтелектуальної праці. Результати їх опитування показують, що, лише 48,6% випускників вишів мають достатній рівень для початку роботи з одночасною орієнтацією на подальше підвищення їх кваліфікації.

Зважаючи на це, подальша диверсифікація і модернізація освіти мають бути спрямовані на підвищення якості підготовки кадрів. Низька якість підготовки кадрів ставить під загрозу сам процес зміни поколінь висококваліфікованих спеціалістів.

На наш погляд, диверсифікація вищої освіти в нашій державі має орієнтуватися на:

- ринок праці як сукупність економічних структур, що дає інформацію про потреби в спеціалістах і робітничих кадрах, структуру і рівні їхньої професійної кваліфікації;
- ринок освітніх послуг як сукупність закладів освіти, що дають інформацію про перелік навчальних професій і програм, конкурси абітурієнтів, вартість і терміни навчання;
- ринок робочої сили як сукупність індивідів, котрі бажають набути професію, змінити профіль діяльності чи підвищити кваліфікацію.

При цьому варто використати синергетичний підхід, який передбачає перехід від закритої (замкненої всередині відомства) до відкритої (доступної для суспільства) системи вищої освіти. Такий підхід здатний перетворити вищу освіту зі способу навчання людини в засіб формування творчої особистості. Така система володітиме синергетикою для подальшого розвитку та самовдосконалення системи підготовки кадрів. Основними принципами реалізації такого підходу мають бути: відкритість і соціальне партнерство; урахування внутрішніх тенденцій розвитку вищої освіти та узгодження з ними поставлених цілей; принципи посилення флуктуації тощо. Це, на наш погляд, сприятиме поліпшенню кадрового потенціалу України та соціально-економічних показників у цілому.

В умовах глобалізації освітнього простору Україна змушена зважати на конкурентоспроможність національної вищої освіти. На ринку інтелектуальної праці існує стабільно високий попит на спеціалістів, які закінчили певні вищі навчальні заклади. Тобто рівень конкурентоспроможності робітника-інтелектуала залежить від рівня конкурентоспроможності вишу, в якому він навчався. Необхідна всебічна класифікація чинників ефективності підготовленості спеціаліста в залежності від комплексної оцінки конкурентоспроможності вишу, яка б враховувала як узагальнюючі, так і окремі показники.

Оцінювання конкурентоспроможності випускника або студента вищого навчального закладу має на меті визначити стартовий рейтинг спеціаліста на ринку інтелектуальної праці. Природно, що досягнення цієї мети можливе лише за наявності оперативної, об'єктивної, комплексної методики оцінювання конкурентоспроможності вишу. Необхідно визначити її як характеристику, що є результатом всебічного дослідження, тобто одночасно й узгодженого вивчення сукупних показників діяльності вищого навчального закладу.

На Рис. 1 пропонується узагальнююча схема комплексного оцінювання конкурентоспроможності вишу.

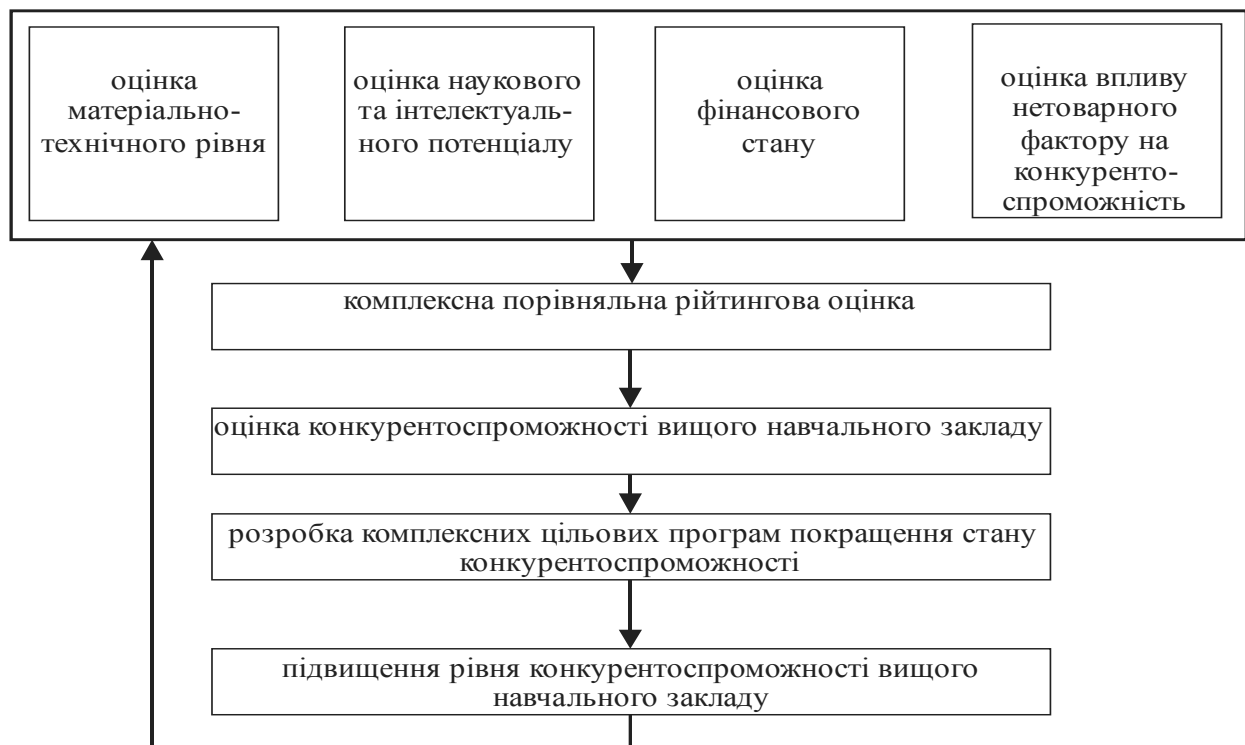

Рис. 1. Схема комплексного оцінювання конкурентоспроможності вищого навчального закладу.

Методика, що запропонована, є порівняльною, тому що враховує реальні досягнення всіх конкурентів. Оцінювання конкурентоспроможності вишу належить до типу багатокритеріальних, тому що об'єкт оцінюється за матеріально-технічним, інтелектуальним, фінансовим та нематеріальним критеріями.

На підставі теоретичних досліджень існуючих методів оцінки конкурентоспроможності підприємств і організацій, аналізу сучасних характеристик функціонування вузів різних типів і форм власності, врахування вимог ринку до спеціалістів інтелектуальної праці, можна, на наш погляд, визначити наступні головні чинники конкурентоспроможності працівника-інтелектуала відносно конкурентоспроможності вишу, який він закінчив (Рис. 2).

Якщо резюмувати, можна припустити, що застосування наведеної комплексної оцінки на практиці вплине на прийняття обґрунтованих рішень при розробці стратегії і тактики функціонування суб'єктів та об'єктів ринку інтелектуальної праці.

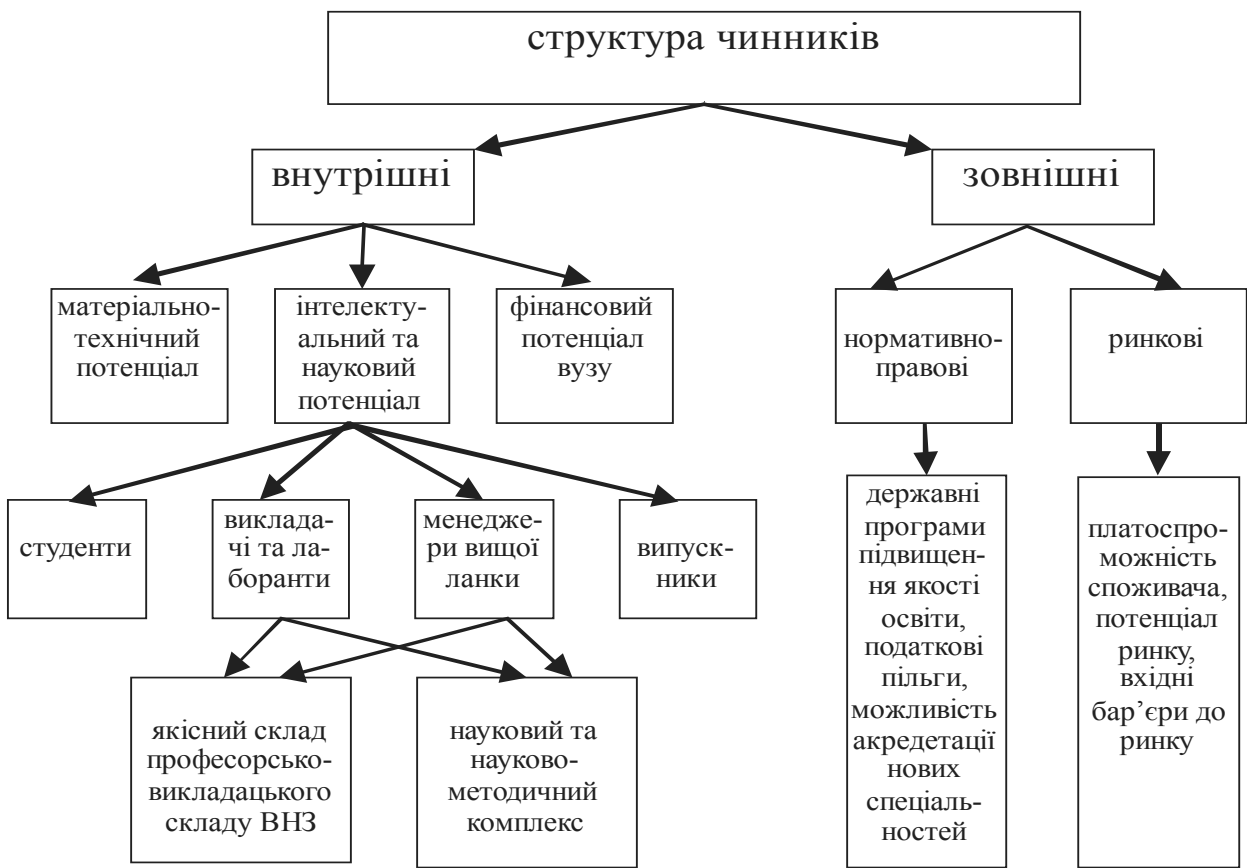

Рис. 2. Цільова класифікація чинників конкурентоспроможності випускника відносно до конкурентоспроможності ВНЗ

Література:

1. Гончаров Ю. Науковий потенціал України як фактор розвитку інноваційно-інвестиційної системи // Економіка України. – 2007. – №3. – с. 42-51.
2. Долишній М., Куценко В. Диверсифікація освіти в контексті Болонського процесу як передумова поліпшення якості кадрового потенціалу // Україна: аспекти праці. – 2006. – №5. – с. 8-14.
3. Ибрагимов Г. И. Принципы управления качеством образования и их реализации в системе СПО // Профессиональное образование. – 2006. – №2. – с. 4.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., професором. Задесью А.О. 04.10.07*

*Надійшла до редакції
13.10.07*